

Gniazda słownikowe:

Historia i mity narodowe. Idee
Historia i mity narodowe. Postacie
Historia i mity narodowe. Powiedzenia
Historia i mity narodowe. Symbole
Historia i mity narodowe. Wydarzenia
Kuchnia polska
Miasta polskie
Mitologia polska. Legendy
Mitologia polska. Powiedzenia
Mitologia polska. Symbole
Tańce polskie

Autorzy hasel słownikowych

Aleksandra Achteлик,
Magdalena Bąk,
Romuald Cudak,
Barbara Morcinek-Cudak,
Wioletta Hajduk,
Joanna Kudera,
Patrycja Michalska,
Małgorzata Smereczniak,
Agnieszka Szol,
Agnieszka Tambor,
Jolanta Tambor.

Romuald Cudak

Współczesny kalendarz polski. Święta, uroczystości i obyczaje

STYCZEŃ

6 stycznia

Święto Trzech Króli (uroczystość Objawienia Pańskiego)

Dawniej dzień wolny od pracy, zniesiony w PRL. Istnieje jeszcze zwyczaj, aby na drzwiach malować białą kredą litery K + M + B, a obok wypisywać aktualny rok. Litery są – według polskiej tradycji – pierwszymi literami imion królów-mędrców, którzy nawiedzili małego Jezusa w Betlejem: Kacper, Melchior, Baltazar. Zwyczaj malowania liter na drzwiach stosuje się także wtedy, kiedy mieszkanie nawiedza ksiądz chodzący po kołędzie.

W czasach szlacheckich 6 stycznia był dniem, który kończył okres Bożego Narodzenia i – zgodnie z polską gościnnością – biesiadowania z tymi, którzy zjechali na opłatek (czyli w grudniu!) do domu.

Karnawał

W styczniu rozpoczyna się karnawał, czyli czas zabaw. Karnawał ciągnie się aż do Środy Popielcowej. Przejęty do kultury polskiej bodaj z Włoch, w dawnych czasach karnawał był wielce rozbudowanym zwyczajem. Zabawom i ucztom towarzyszyły często **kuligi**. W dzisiejszych czasach rzecz ogranicza się coraz bardziej do uczestnictwa w zabawach, balach i dyskotekach.

Augustów (Miasta polskie)

Miasto na Mazurach leżące na skraju Puszczy Augustowskiej, w otoczeniu pięknych jezior. Uroki tego miejsca rozślawiła niegdyś Maria Koterbska w piosence *Augustowskie noce*. Historia miasta rozpoczęła się w 1561 r., założył je król Polski Zygmunt August (stąd nazwa). Dziś jest to wspaniały ośrodek wypoczynkowy i uzdrowisko bogate w źródła mineralne. Turystów przyciąga również możliwość uprawiania turystyki wodnej w malowniczym Kanale Augustowskim łączącym dorzecza Wisły i Niemna (rzeki dla Polaków są symbolami narodowymi) oraz wiele jezior augustowskich i Czarną Hańczę.

Kulig. Przejazdka saniami zaprzęzonymi w konie, często wieczorem, połączona z muzyką i śpiewem. Dawniej towarzyszyło jej odwiedzanie stojących po drodze sąsiedzkich domów i biesiadowanie. Dzisiaj kuligi często są organizowane w okolicach górskich jako atrakcja turystyczna. W literaturze polskiej opis staropolskiego kuligu można znaleźć w powieściach Henryka Sienkiewicza: *Potop* i *Pan Wołodyjowski* (są również kuligi w ekranizacjach tych powieści).

LUTY

2 lutego

Święto Matki Boskiej Gromniczej

Święto obchodzone na pamiątkę oczyszczenia Maryi w czterdziestym dniu po narodzinach Jezusa. W Polsce nazywane świętem Matki Boskiej Gromniczej, ponieważ **gromnica** symbolizuje rytualne oczyszczenie Maryi. Jest to dzień, w którym święci się gromnice i niesie je – po nabożeństwie – zapalone z kościoła do domu.

Gromnica. Gruba świeca, która – wedle wierzeń – chroni przed nieszczęściami (przed pożarem, wicherą, powodzią, zarazą). Dawniej, w chwilach zagrożenia, była stawiana w oknie domu. Wkładano ją także do ręki umierającemu. Zapalano ją również uroczystie w święta maryjne przed obrazem Matki Boskiej. Zazwyczaj w polskim domu przechowuje się jeszcze gromnicę lub przynajmniej świecę, jaką dzieci trzymają w czasie I Komunii św.

Popielec

W lutym przypada najczęściej Środa Popielcowa (Popielec) rozpoczynająca w kościele rzymskokatolickim czas Wielkiego Postu. Zachował się

w Polsce zwyczaj, że w czasie mszy św. w Środę Popielcową ksiądz posypuje głowy wiernych popiołem. Polacy przestrzegają na ogół przepisane na ten dzień postu i jedzą tylko trzy razy, nie spożywając mięsa. Post, który w religii chrześcijańskiej jest czasem oczyszczenia, pokuty oraz oczekiwania, bywa właśnie sprowadzany najczęściej do kościelnego nakazu ograniczonego spożycia potraw, niespożywania mięsa i zakazu urządzania hucznych zabaw.

Wtorek przed Środą Popielcową to tzw. śledź, czyli zakończenie karnawału. We wtorek odbywają się zabawy, w czasie których pije się wódkę „pod śledzia”. Jest to wtorek „zakrapiany” (alkoholem). Śledź symbolizuje w tym przypadku nadchodzący post i ograniczenia w spożywaniu mięsa. W poprzednim tygodniu, w tzw. „łusty czwartek” odbywają się także ostatnie zabawy. Centralną potrawą są w tym dniu **pączki** i **faworki**. Ostatni tydzień przed Popielcem to „ostatki”, czas wzmożonej zabawy karnawałowej.

Zanika już zwyczaj „zapustów”, czyli ludowych zabaw rodem ze średniowiecza (tańce, przebierańcy), których bohaterem był baśniowy książę Zapust.

Pączki. Ciastka smażone w tłuszczu, o kształcie kulistym, nadziewane marmoladą. Wraz z **faworkami** (cienkie, kruche ciasteczka w kształcie zawijanych wstążek, inna nazwa: chrust) symbolizują w łusty czwartek obfitość, dostatek. Z pączków słynie cukiernia Bliklego w Warszawie.

MARZEC

8 marca

Międzynarodowy Dzień Kobiet

Święto hucznie obchodzone kiedyś w PRL. Typowym podarunkiem dla pań był wtedy goździk. Dzień Kobiet był świętowany oficjalnie jako jeden

Babka (Kuchnia polska)

Babka, babeczka, baba – nie mylić z kobietą, choć niektórzy widzą w jej kształcie podobieństwo do damskiej garderoby – spódnicy (na górze wąska, u dołu szeroka). Ciasto to pieczone jest w specjalnie do tego przeznaczonych formach o wykwintnych fałdach i wzorach, może być upieczone nawet z dziurką w środku. Babka to bardzo popularne ciasto w Polsce szczególnie na Wielkanoc. Wypiek ten występuje pod różnymi nazwami: babka piaskowa, marmurkowa, imieninowa.

cdn.

cd.

Babka piaskowa:

Składniki: 15 dag mąki pszennej, 10 dag mąki ziemniaczanej, 12 i 1/2 dag cukru pudru, 12 i 1/2 dag margaryny, 3 jaja, 1/4 l mleka, 1 paczka proszku do pieczenia, 1 paczka cukru waniliowego.

Sposób przyrządzenia: Margarynę utrzeć na śmietaną, dodać cukier puder, żółtka i razem wymieszać. Dodać obie mąki, mleko i znów wymieszać. Ciasto powinno być dosyć wolne. Na końcu dodać proszek do pieczenia, cukier waniliowy i ubitą pianę z białek. Wlać do formy wysmarowanej tłuszczem i wysypanej tartą bułką. Piec w gorącym piekarniku 40–50 minut.

z najważniejszych z licznie gromadzonych w kalendarzu „dni” (Dzień Dziecka, Dzień Matki, Dzień Ojca, Dzień Babci, ale także: Dzień Górnika, Dzień Hutnika, Dzień Metalurga, Dzień Leśnika, Dzień Pracownika Służby Zdrowia, Dzień Spółdzielczości, Dni Oświaty, Książki i Prasy czy Dzień Zwycięstwa to tylko niektóre z nich). „Dni”, razem z ważniejszymi „świętami” (Święto Pracy – 1 maja, Święto Odzyskania Niepodległości – 22 lipca), miały w propagandzie komunistycznej zastąpić kalendarz kościelny, a „obchody” tych świąt były świeckim ekwiwalentem religijnych ceremonii.

Dzień Kobiet także dziś jest żywym świętem. Warto o nim pamiętać i przynajmniej w tym dniu obdarować panie kwiatkiem.

21 marca

Początek wiosny

Reaktywuje się – zwłaszcza w szkołach, gdzie 21 marca jest nieoficjalnym dniem wagarowicza, czyli ucieczki ze szkoły z lekcji – ludowy zwyczaj żegnania zimy przez topienie w wodzie Marzanny, symbolizującej odchodzącą zimę. Na wody rzek puszcza się w tym dniu wianki, które płyną do morza.

Wielki Post

Czterdziestodniowy okres Wielkiego Postu od Popielca do Wielkanocy jest traktowany przez Polaków przede wszystkim jako zakaz urządzania zabaw i wesel. W Kościele istnieje zwyczaj odprawiania Drogi Krzyżowej i Gorzkich Żalów.

Droga Krzyżowa. Początkiem tego nabożeństwa jest zwyczaj odwiedzania w Jerozolimie miejsc, w których cierpiał i umarł Jezus Chrystus. Aktualnie, Drogę Krzyżową odprawia się w kościele, przechodząc kolejno obok czternastu tzw. stacji, które przypominają mękę Chrystusa, a są uwidocznione w po-

staci obrazów zawieszonych na ścianach kościoła. Bywają także drogi krzyżowe budowane na zewnątrz kościołów, tzw. kalwarie od łacińskiej nazwy góry, na której poniósł męczeńską śmierć Jezus Chrystus. W Polsce budowano je przede wszystkim w okresie kontreformacji. Najslawniejsza jest tzw. kalwaria zebrzydowska w mieście Kalwaria Zebrzydowska; tutaj do dzisiejszego dnia inscenizuje się w czasie Wielkiego Tygodnia spektakl, który przypomina wydarzenia związane z męką Chrystusa.

Stacje Drogi Krzyżowej to: 1. Pan Jezus skazany na śmierć, 2. Pan Jezus bierze krzyż na swe ramiona, 3. Pan Jezus upada pod krzyżem po raz pierwszy, 4. Pan Jezus spotyka swoją Matkę, 5. Szymon Cyrenejczyk pomaga Panu Jezusowi w niesieniu krzyża, 6. Weronika ociera twarz Panu Jezusowi, 7. Pan Jezus upada pod krzyżem po raz drugi, 8. Pan Jezus spotyka niewiasty jerozolimskie, 9. Pan Jezus upada pod krzyżem po raz trzeci, 10. Pan Jezus z szat odarty, 11. Pan Jezus przybity do krzyża, 12. Pan Jezus umiera na krzyżu, 13. Pan Jezus zdjęty z krzyża, 14. Pan Jezus złożony w grobie.

Gorzkie Żale. Nabożeństwo związane z męką Pana Jezusa. Jest rozważaniem Jego męki. Składa się z Zachęty (*Gorzkie żale przybywajcie, serca nasze przenikajcie...*) i trzech części. Każda z nich składa się z *Hymnu*, *Lamentu duszy nad cierpiącym Jezusem* i *Rozmowy duszy z Matką Bolesną*. Pierwsza rozważa cierpienia Jezusa od modlitwy w Ogrójcu aż do sądu, druga – od sądu do ukoronowania cierniem, trzecia – od ciemnego ukoronowania do skonania na krzyżu.

Barszcz (*Kuchnia polska*)

Podstawowymi składnikami barszczu czerwonego są: buraki, włoszczyzna, suszone grzyby. Przygotowujemy z nich wywar, który doprawiamy solą, pieprzem i sokiem z cytryny. Po odcedzeniu składników podajemy czysty barszcz z pasztecikami, z jajkiem lub z uszkami z farszem grzybowym. Możemy też serwować barszcz zabieleny śmietaną.

Barszcz ukraiński: koniecznie musi być w nim fasola, poszatkowana kapusta, sparzone i przetarte przez sito pomidory, buraki, marchewka, pietruszka i ziemniaki.

KWIECIEŃ

1 kwietnia

Prima Aprilis

Żywy jest zwyczaj robienia w tym dniu dowcipów, żartów, jak również zwyczaj wesołego okłamywania.

Niedziela Palmowa (czasem wypada w marcu)

Ostatnia niedziela przed Wielkanocą. Kościół obchodzi w tym dniu wjazd Jezusa do Jerozolimy. W kościołach święci się „palmy”, czyli gałązki wierzby ze świeżymi paczkami. Na wsiach robi się

Bazyliżek. (Mitologia polska. Legendy)

Jest to jedna z legend warszawskich. W lochach żył smok zwany Bazyliżkiem, który zabijał swoim spojrzeniem. Do podziemi zeszły kiedyś dzieci nieposłuszne zakazom rodziców. Smok zabił jednego chłopca i opiekunkę dzieci wysłaną na ich poszukiwanie. Dzieci ukryte nie mogły wydostać się z lochów. Lekarz Fabuła postanowił wysłać do lochów skazańca, w którego winę zresztą wątpił, obwieszzonego lustrami. Bazyliżek w lustrach tych ujrzał własne odbicie i sam się wzrokiem swym zabił. Dzieci zostały uratowane, skazańca został uwolniony – a niedługo okazało się, iż stało się to bardzo słusznie, gdyż nie był winien zabójstwa, o jakie go oskarżono.

jeszcze „palmy” z gałęzi i kwiatów – na Kurpiach i Mazowszu osiągają one długość kilkunastu metrów (organizuje się specjalne konkursy, na największą palmę).

Wielki Tydzień (czasem wypada w marcu)

W Kościele czas obchodzony niezwykle uroczysto: zwłaszcza od Wielkiej Środy do Wielkanocy. Polacy najliczniej uczestniczą w drodze krzyżowej. Wierni chętnie przychodzą pomodlić się przy grobie Chrystusa, budowanym w kościołach w Wielki Piątek. Przestrzegają w tym dniu ścisłego postu.

W Wielką Sobotę przed południem święci się jedzenie: tzw. „święcone” („święconka”) to zazwyczaj chleb, kawałek kiełbasy, sól, ciasto, a przede wszystkim jajko (**pisanki**). Jedzenie dzieci i starsi niosą do kościoła w koszykach wykładanych białą serwetą.

Zanikają natomiast żywe jeszcze przed wojną widowiska pasyjne i wielkanocne.

Pisanki. Jajka malowane ręcznie, albo gotowane w wodzie np. z dodatkiem cebuli, która nadaje jajku kolor. Na kolorowej skorupce maluje się lub skrobie rysunki i napisy.

Wielkanoc (czasem wypada w marcu)

Niedziela wielkanocna to przede wszystkim suto zastawiony po poście stół i czas biesiady. Tradycyjnie na środku wielkanocnego stołu stoi wielkanocny baranek, najczęściej z cukru, symbol zmartwychwstałego Chrystusa. Z ciast króluje wielkanocna babka, mazurek i piernik. Z mięs – wszelkiego typu kiełbasy i pieczone. Jednakże współczesny stół to zupełnie coś innego niż stół staropolski.

Lany poniedziałek

Polak lubi podwójne święta i nadal ważne święta religijne (Boże Narodzenie, Wielkanoc) obchodzi przez dwa dni. Drugi dzień świąt ma jednak już typowy świecki wystrój. Poniedziałek wielkanocny to tzw. lany poniedziałek lub śmigus-dyngus.

W dawnych czasach, zwłaszcza na wsi, był to zwyczaj polewania (oblewania) wodą dziewcząt wracających z kościoła, niekiedy także „wodnych bitew” pomiędzy chłopcami. Rozróżniano wtedy śmigus, czyli polewanie wodą i uderzanie palmową różgą oraz dyngus, czyli okup w postaci wielkanocnego jedzenia. Było to polewanie wodą z wiader, konwi, dzbanów, czy wręcz kąpiele wodne w poidłach dla zwierząt. Towarzyszyły temu wędrowniki przebierańców. Z biegiem czasu, w miastach, zrodził się zwyczaj polewania „wytornego” – perfumami lub małymi „śmigusówkami”. Ostatnio także w miastach odżywa zwyczaj lania wodą z wiader.

1 maja

Święto Pracy i **Święto Solidarności** (paręty) Dzień uroczystości obchodzony w czasach PRL, wolny od pracy. Centralnym elementem tych obchodów był pochód pierwszomajowy, organizowany w każdym mieście. Pochód „odbierały” władze (partyjne, administracyjne), których przedstawiciele stali zazwyczaj na trybunie. W pochodzie uczestniczyli ludzie pracy, młodzież, sportowcy, zwłaszcza zaś członkowie PZPR i komunistycznych organizacji młodzieżowych. Były lata, kiedy do uczestnictwa w pochodzie nakłaniano wszystkich. Pochód był manifestacją ideologii socjalistycznej. Znakiem tej manifestacji były także niesione sztandary (szturmówki) i hasła oraz portrety przywódców.

Elementem opozycyjnym były urządzone przez Kościół msze i poświęcenie dnia św. Józefowi Ro-

Bigos (Kuchnia polska)

Bigos i kiełbasy
Odnawiają w pamięci owe świetne czasy,
Gdy aniołowie Piasta chatę odwiedzili;

Powiadają nam dzieje: mięso rozmnożyli –

Tym mięsem były kiełbasy.

W bigosie i kiełbasach tak zasmakowali,

Że mu piękną koronę polską za to dali.

(S. Jachowicz:
Pan Władysław wyjeżdża z bratem scudzoziemczalym na wies)

Bigos (*Kuchnia polska*)

W kociółkach bigos
grzano; w słowach wydać
trudno

Bigosu smak przedziw-
ny, kolor i woń cudną;

Słów tylko brzęk usły-
szy i rymów porządek,

Ale treści ich miejski
nie pojmie żołądek.

Aby cenić litewskie
pieśni i potrawy,

Trzeba mieć zdrowie, na
wsi żyć, wracać z obławy.

Przecież i bez tych
przypraw potrawą nie lada
Jest bigos, bo się z ja-
rzyn dobrych sztucznie
składa.

Bierze się doń siekana,
kwaszona kapusta,

Która, wedle przysto-
wia, sama idzie w usta;

Zamknięta w kotle, ło-
nem wilgotnym okrywa

Wyszukanego cząstki
najlepsze mięsiwa;

I praży się, aż ogień
wszystkie z niej wyciśnie

Soki żywne, aż z brze-
gów naczyń war pryśnie

I powietrze dokoła zio-
nie aromatem.

cdn.

botnikowi. W czasach „Solidarności” opozycja or-
ganizowała kontrprochody i kontrmanifestacje, które
niekiedy szły w przeciwną stronę lub drugą stroną
ulicy i były rozpędzane przez milicję. W stanie wo-
jennym władze komunistyczne (gen. Jaruzelski)
zrezygnowały z trybuny, przywódcy szli na czele
pochodu.

3 maja**Uroczystość Najświętszej Maryi Panny –
Królowej Polski**

3 maja Polacy obchodzą religijną uroczystość
Maryi – Królowej Polski. Maryja została obwoła-
na królową Polski za czasów króla Jana Kazimie-
rza.

Święto Konstytucji 3 Maja

3 maja 1791 r., kiedy Polska była zagrożona
utrata niepodległości, Sejm Czteroletni (1788–
1792) uchwalił konstytucję, która była sukcesem
zwolenników reform. W ten sposób w Polsce do-
konała się bezkrwawa rewolucja o demokratycz-
nym charakterze. Konstytucja 3 Maja była, obok
konstytucji francuskiej i amerykańskiej, jedną
z najnowocześniejszych, w duchu demokratycznym
napisanych ustaw zasadniczych. Święto wycofane
w czasach PRL, obecnie dzień wolny od pracy.

9 maja**Dzień Zwycięstwa**

Uroczystość zakończenia II wojny światowej
i zwycięstwa nad hitlerowskimi Niemcami. W PRL
obchodzona, na wzór radziecki, 9 maja. Był to
dzień wolny od pracy. Centralnym elementem świę-
ta były defilady wojsk (w Warszawie na placu Zwy-
cięstwa przed Pałacem Kultury).

I Komunia Św.

Maj jest w Polsce niemal powszechnie miesią-
cem, w którym dzieci przystępują do I Komunii
Świętej. Jest to niezwykle ważna uroczystość w ży-
ciu Polaka-katolika. Obecnie dzieci przystępują do
I Komunii Św. w drugiej klasie szkoły podstawowej.
Komunia jest udzielana w dużych grupach w czasie
uroczystej mszy św. Dziecku towarzyszą rodzice
i rodzice chrzestni. Dziewczynki występują w tym
dniu w białych, najczęściej długich, sukienkach,
a chłopcy po raz pierwszy w – czarnych lub bia-
łych – garniturach. Bywa, że uroczystość religijna
zamienia się w uroczystość rodzinną. Towarzyszy jej
często swoista rewia mody. W obecnych czasach po-
wstają specjalne sklepy-salony ze strojami komunij-
nymi.

Pierwsza Komunia Święta

cd.

Bigos już gotów. Strzel-
cy z trzykrotnym wiwatem,
Zbrojni łyżkami, biegną
i bodą naczynie,

Miedź grzmi, dym bu-
cha, bigos jak kamfora ginie,
Zniknął, uleciał; tylko
w czeluściach saganów

Wre para, jak w krate-
rze zagasłych wulkanów.

(A. Mickiewicz:

Pan Tadeusz,

księga IV, w. 826–845)

Biskupin (Miasta polskie)

Biskupin to prawdopodobnie najstarsza wieś w Polsce (leżąca w Wielkopolsce). Powodem tej niezwykłej popularności i atrakcyjności turystycznej jest znajdująca się tam rekonstrukcja osady kultury łużyckiej sprzed 2500 lat (550 do 400 lat p.n.e.). Miejsce to oferuje turystom możliwość zwiedzenia naturalnej wielkości autentycznej osady słowiańskiej i pozwala im być świadkami najdawniejszej polskiej historii.

„Majowe”

Popołudniowe nabożeństwo ku czci Matki Bożej, na którym jest odmawiana Litania Loretańska do Najświętszej Marii Panny. Nabożeństwo bardzo popularne w Polsce; biorą w nim także dzieci: przystępujące do I Komunii św. Zdarza się jeszcze, że na wsiach litania jest odmawiana przy przydrożnych kapliczkach lub figurach Matki Bożej.

Majówki

Odchodzący w przeszłość zwyczaj spędzania wolnego – świątecznego lub niedzielnego – czasu. Majówka: to „wypoczynek, na łonie” natury, na wolnym powietrzu, najczęściej w okolicznym lesie, parku, nad wodą. Dawniej wyprawa taka kończyła się tańcami, a wypoczynekowi towarzyszyła zabawa na karuzeli, na huśtawkach.

Zielone Świątki

Katolickie święto Zesłania Ducha Świętego. W mieście od dawna jest to święto bezbarwne, na wsi – żywe i do niedawna obchodzone przez dwa dni. Obrzędkiem towarzyszącym świętu jest ubieranie (majenie) domów i kościołów zielonymi gałązkami i kwiatami. Chodzi się także z tzw. gąlikiem. Organizuje się festyny i zabawy. Przed II wojną światową Zielone Świątki stały się świętem ruchu ludowego, a w latach PRL próbowano zaanektować je i zlaicyzować jako tzw. święto ludowe.

Matury

Maj to miesiąc, w którym w polskich szkołach średnich odbywają się matury. To także miesiąc zakochanych. Symbolem są kwitnące w tym czasie kasztany.

CZERWIEC

1 czerwca

Międzynarodowy Dzień Dziecka

Dzień ogromnie popularny. W propagandzie PRL konkurencyjny wobec św. Mikołaja (6 grudnia).

24 czerwca

Przesilenie letnie św. Jana Chrzciciela

Najkrótsza noc w roku (kupała, sobótka, noc świętojańska). W tradycji pogańskiej była niegdyś świętem ognia i wody. Przetrwiała z niego tradycja zapalania ognia na wzgórzach i puszczenia wianków na rzekach. W zwyczajach i obyczajach staropolskich jest to również noc gorącej miłości, w której na wiele można było sobie bezkarnie pozwolić. (Opisuje te obrzędy Jan Kochanowski w *Pieśni świętojańskiej*.) Z wigilijną nocą św. Jana jest także związana legenda, która mówi, że tej nocy raz w roku rozkwita tylko na jedną noc kwiat paproci. Daje on szczęście i bogactwo. Wielu chłopców w baśniach i legendach w czasie nocy świętojańskich wybierało się po ten kwiat.

Istniał również przesąd, że po św. Janie można się było kąpać w rzekach, ponieważ św. Jan chrzczył wodę i żywioł przestawał być groźny.

Boże Ciało

Inaczej: uroczystość Przenajświętszego Sakramentu. Święto ustanowione w 1264 r. bullą papieża Urbana IV, obchodzone przede wszystkim we Włoszech i w Polsce w czwartek po niedzieli poświęconej św. Trójcy. W Polsce obchodzone uroczystości już w XV w. Dawniejsza ceremonia religijna w tym dniu to uroczysta procesja, w której Jezus Chrystus pod postacią Chleba w niesionej monstrancji nawiedzał miasta, wsie, okoliczne pola i błogostawił ziemię. Wierzono, że nawiedzenie

Chłodnik (Kuchnia polska)

Zimna zupa. Najchętniej spożywana w letnie upalne dni. Jej podstawowym składnikiem jest mleko lub wino, czasami zabieleniana jest śmietaną.

Mężczyznom dano wódkę; za czym wszyscy siedli

I chłodnik zabieleny milcząc żwawo jedli.

Po chłodniku szły raki, kurczęta, szparagi,

(Adam Mickiewicz: *Pan Tadeusz*; księga V: *Kłótnia*)

Chłodnik może być przyrządzony na słodko z owoców (wiśnie, porzeczki) i podaje się go z biszkoptami lub z warzyw (pomidory, buraki czerwone) – wtedy jest podawany z ziemniakami.

Chochół (Mitologia polska. Symbole)

Dosłownie – słomiana osłona krzewów róży używana zimą. Bohater dramatu *Wesele* St. Wyspiańskiego należący do świata duchów. Symbol uśpienia, marazmu, w którym zagrożony jest naród polski. Chochół jest jednym z gości weselnych: „Kto mnie wołał,/ czego chciał – jestem, jestem na Wesele,/ przyjdzie tu gości wiele...” W akcie III utworu Chochół przygrywa do tańca i staje na czele korowodu społeczeństwa polskiego, które porusza się w chocholim, bezwładnym tańcu obrazującym brak sił witalnych narodu polskiego i niezdolność podjęcia jakiegokolwiek działania. W dramacie ujawnia również kondycję społeczeństwa polskiego: „Miałeś, chamie, złoty róg,/ miałeś, chamie, czapkę z piór:/ czapkę wicher niesie,/ róg huk po lesie,/ ostał ci się ino sznur,/ ostał ci się ino sznur”.

Boże Ciało

chroniło od klęsk i nieurodzaju. Obecnie na wsi procesje rzadko już wędrują po polach. W mieście procesja idzie po ulicach. Jej elementem centralnym jest kapłan niosący monstrancję z Eucharystią. Baldachim, pod którym idzie i samego kapłana podtrzymują szczególnie zasłużeni i pobożni wierni – mężczyźni. Przodem idą dzieci, które w maju przystępowały do I Komunii św. – dziewczynki rzucają przed Sakrament kwiaty. Wierni, uczestniczący w procesji, śpiewają nabożne pieśni. Zgromadzonym często towarzyszy orkiestra. Procesja wędruje do czterech ustawionych na wolnym powietrzu ołtarzy, przy których kapłani odśpiewują wersety Ewangelii, modlą się, a główny celebrans błogosławi miejsce Eucharystią. Jest to niezwykle barwne święto, dostojne, ale także wyjątkowo radosne. Nastrój jest podniosły, a uroczysty charakter dnia jest podkreślany ludowym lub odświętnym ubiorem. Uroczystościom tego dnia często towarzyszy odpust i świecka zabawa. W czasach PRL były okresy, kiedy władze organizowały w tym dniu alternatywne imprezy: wycieczki dla dzieci i młodzieży, zawody sportowe. Udział w procesji był więc nie tylko demonstracją wiary, ale także manifestacją opozycyjnego wobec polityki władz stanowiska.

Kazimierz Wierzyński: *Boże Ciało*

Tyle dziś słońca ponad nami,
Rumiany świat się ze snu budzi,
Rozkwitniętymi ulicami
Idzie i śmieje się do ludzi.

Dziewczęta polnych kwiatów narwą
Baldachim nieba je okryje,
Zakwitną razem białą barwą
Sukienki, serca i lilije.

Procesje pójdą i przystaną
Na umajonym każdym rogu!
W takie dziecinne, dobre rano
Wesoło będzie Panu Bogu.

Wakacje

Miesiąc, kiedy w polskich szkołach podstawowych i średnich kończy się rok szkolny. Zaczynają się wakacje letnie. Młodzież wyjeżdża na obozy organizowane przez szkoły lub organizacje młodzieżowe (np. harcerstwo) lub na kolonie. Są to zorganizowane formy wypoczynku popularne zwłaszcza w czasach PRL. Obecnie młodzież częściej korzysta z wypoczynku organizowanego samodzielnie i prywatnie. Często pracuje, zarabiając na wakacje. Zanika zwyczaj autostopu, czyli podróżowania za darmo (bez zapłaty) przygodnymi samochodami.

LIPIEC

22 lipca

dawniej: Święto Odzyskania Niepodległości

W czasach PRL uroczyste święto, dzień wolny od pracy, czczony na pamiątkę ogłoszenia tzw. *Manifestu* Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Obecnie zwykły dzień.

Ciechocinek (Miasta polskie)

Ciechocinek jest najbardziej znanym i najpopularniejszym wśród Polaków uzdrowiskiem. To urocze, małe miasteczko położone w malowniczej dolinie Wisły ma nawet swoją piosenkę, w której ciechociński trakt spacerowy sławi popularna polska piosenkarka Danuta Rinn (*Na deptaku w Ciechocinku...*). W lecie odbywa się tu wiele imprez kulturalnych. Zaprasza też skansen i rezerwat roślin, piękne parki i skwery wraz z najslynniejszym polskim Parkiem Źdrojowym.

Cieszyn (Miasta polskie)

Miasto w południowo-zachodniej części województwa śląskiego, leżące nad rzeką Olzą. Specyficzne położenie regionu na skrzyżowaniu historycznych szlaków handlowych sprawiło, że od wieków ścierały się tu różne kultury. Osiedlali się na tej ziemi ludzie różnych narodowości – Polacy, Czesi, Niemcy, Węgrzy, Żydzi – wnosząc własne obyczaje, język i wartości. W 1920 r. decyzją Rady Ambasadorów Cieszyn został podzielony na dwa odrębne miasta między dwa państwa: Polskę i Czechosłowację.

cdn.

22 lipca 1944 został ogłoszony Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, czyli „tymczasowej władzy wykonawczej dla kierowania walką wyzwoleniczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej”, która przychodziła wraz z Wojskiem Polskim i Armią Czerwoną z ZSRR i była polityczną reprezentacją polskich komunistów. Manifest mówił o demokratycznej Polsce, o suwerenności, wolnych wyborach, reformie rolnej i sprawiedliwości społecznej. Dzień ogłoszenia Manifestu (pisanego w ZSRR) w PRL stał się Świętem Odrodzenia Polski. Był dniem wolnym od pracy. Elementem centralnym tego święta była uroczysta defilada wojsk w Warszawie oraz liczne festyny i zabawy. Święto zostało zniesione po upadku ustroju komunistycznego.

SIERPIEŃ

15 sierpnia

Uroczystość Wniebowzięcia NMP
Święto, dzień wolny od pracy.

Dzień Żołnierza

W dniu 15 sierpnia 1920 r. wojsko polskie przełamało ofensywę wojsk radzieckich pod Warszawą. Przed II wojną światową w II Rzeczypospolitej dzień ten obwołano Dniem Żołnierza. W PRL święto wojskowe przeniesiono (jako Dzień Ludowego Wojska Polskiego) na październik, w rocznicę bitwy żołnierzy polskich z Dywizji im. Tadeusza Kościuszki idącej do Polski z Armią Czerwoną. Bitwę tę stoczyli żołnierze z wojskami hitlerowskimi pod Lenino. Była to pierwsza walka tych polskich żołnierzy, wygrana, ale okupiona wielkimi stratami. W III Rzeczypospolitej żołnierze ponownie obchodzą swoje święto 15 sierpnia.

26 sierpnia

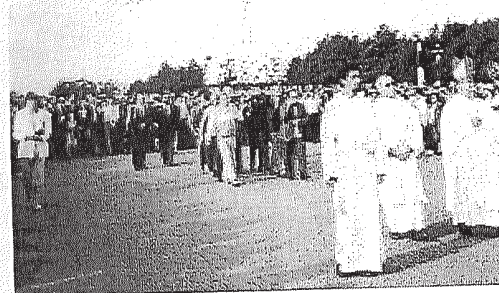
Matki Boskiej Częstochowskiej

Główne święto Matki Boskiej Częstochowskiej, czyli tzw. **Czarnej Madonny**. Jest to kulminacyjny dzień **pielgrzymek** do sanktuarium maryjnego na Jasnej Górze przed cudowny obraz.

Matka Boska
Częstochowska

Pielgrzymki. Wędrowki pieszo do określonego miejsca i w określonym celu, najczęściej jest to religijna wędrowka związana z nawiedzeniem (odwiedzeniem) cudownego miejsca (sanktuarium) z cudownym przedmiotem (relikwie, obraz, posąg), a jej celem jest pozyskanie łask, podziękowanie za łaski otrzymane, niekiedy w postaci wota itp. W czasie pielgrzymki ludzie modlą się, śpiewają pieśni, odbywają kontemplacje, przystępują do sakramentu pojednania i Komunii św. – oczyszczają się i nawracają. Pielgrzymki do cudownego obrazu Czarnej Madonny idą z całej Polski. Największa, tradycyjnie, jest pielgrzymka warszawska.

Pielgrzymka

cd.

Miasto organizuje co roku imprezy artystyczne o ponadregionalnym, a nawet międzynarodowym charakterze: Festiwal Muzyki Wokalnej *Viva il Canto*, polsko-czeski festiwal teatralny *Na granicy*, Cieszyńską Jesień Jazzową. Ważnym wydarzeniem jest Święto Trzech Braci, które upamiętnia legendarne założenie miasta.

cdn.

cd.

Wedle legendy bowiem trzech bracia: Leszko, Bolko i Cieszko, spotkawszy się po latach wędrówki, tak się cieszyli, że w miejscu spotkania postanowili założyć gród o nazwie Cieszyn. Do dziś, jedną z atrakcji turystycznych – obok Wieży Piastowskiej, wspaniałego rynku, zabytkowych kościołów – jest Studnia Trzech Braci. Latem na cieszyńskim rynku można usłyszeć międzynarodowy gwar – od dwunastu lat prowadzi tutaj kursy języka polskiego dla cudzoziemców Szkoła Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Wotum (l.mn. *wota*). Symboliczny przedmiot wieszany na ołtarzu, obrazie lub rzeźbie jako wyraz podziękowania za otrzymane łaski i spełnione prośby lub wyraz zanoszonej prośby. Są to rzeczy drogie, ale także np. tarcze szkolne, czyli znaczek w kształcie tarczy z numerem lub emblematem szkoły, jaki nosiło się kiedyś na rękawie szkolnego mundurka i fartucha.

Dożynki

Święto plonów

„Żniwa rozpoczynał kiedyś krótki, nieskory do przepychu zażynek, kończyły zaś – jak zawsze – rozśpiewane i wystrojone dożynki czy – jak w moich rodzimych stronach – ograbki. Zażynek odbywał się na polu. Gospodarz, pozdrowiwszy żniwiarzy nieodzownym «Szczęść Boże!», wyciągał flaszkę i częstował zebranych trunkiem, nie omieszkał wylać go trochę na zagon. [...] I teraz przystępowano do pracy. [...] Dożynki wyprawiano, gdy już pokoszono i zżęto wszystkie zboża, a nieraz także zwieziono.” (J. Szczypka: *Kalendarz polski*).

Nieodzownym elementem uroczystości dożynkowych jest wieniec zrobiony z kłosów zbóż, kwiatów, owoców, jak również chleb (kołacz) upieczony z nowej mąki. Wraz z solą chleb był wręczany gospodarzowi, także najważniejszemu – dawniej królowi polskiemu. Obrzędowi towarzyszy śpiew i zabawa. W PRL gospodarzem był I sekretarz komunistycznej partii, obecnie plony są wręczane prezydentowi.

WRZESIEŃ

Początek roku szkolnego

Początek roku szkolnego w szkołach podstawowych i średnich. Rok szkolny trwa w Polsce do

czerwca. Wakacje zimowe są krótkie, trwają na ogół dwa tygodnie. Lipiec i sierpień to wakacje letnie.

PAŹDZIERNIK

Początek roku akademickiego

Październik to początek roku akademickiego w szkołach wyższych. Rok akademicki trwa do czerwca i dzieli się na dwa semestry. Każdy semestr kończy się sesją egzaminacyjną. W lutym jest przerwa międzysemestralna.

Różaniec

W październiku odprawia się w kościołach nabożeństwo różańcowe (w pierwszą niedzielę Kościół obchodzi uroczystość Matki Boskiej Różańcowej, święto ustanowione w 1716 r. dla uczczenia zwycięstw wojsk chrześcijańskich nad niewiernymi). Polega ono na wielokrotnym odmawianiu modlitw: „Ojcze nasz” i „Zdrowaś Mario” odliczanych koralikami na sznurze (na różańcu), zgodnie z ustalonym porządkiem rozmyślenia o „tajemnicach Bożych”. Są trzy części różańca: Radosna, Bolesna, Chwalebna, każda z nich składa się z pięciu tajemnic, przy każdej tajemnicy należy odmówić „Ojcze nasz” i 10 razy „Zdrowaś Mario”. Różaniec poleciła odmawiać Matka Boska w objawieniu św. Dominikowi (XIII w.). Różaniec jest bardzo popularnym nabożeństwem w Polsce. Jest odprawiany nie tylko „oficjalnie” w październiku, ale także w gronie „kółek różańcowych” i prywatnie. Samemu sznurkowi z koralikami przypisuje się cudowne, ochronne właściwości. Różaniec otrzymują dzieci po raz pierwszy w czasie I Komunii św.

Cud nad Wisłą (*Historia i mity narodowe. Powieść*)

Określenie bitwy o przełomowym znaczeniu w wojnie polsko-bolszewickiej (1920), jaka odbyła się 15 sierpnia na przedpolu Warszawy i w której doszło do przełamania naporu wojsk sowieckich. Została ona zaliczona przez lorda E. V. d'Aberona do osiemnastu najważniejszych potyczek zbrojnych w dziejach Europy. Zwyczajowo uważa się, że zwycięstwo polskich żołnierzy odniesione zostało dzięki wstawiennictwu Matki Boskiej, która wysłuchała ośmiodniowych modłów wojska, podjętych na rozkaz gen. J. Hallera.

cdn.

LISTOPAD

1 listopada

Wszystkich Świętych, Zaduszki

W Polsce bardzo uroczysty dzień, wolny od pracy. W potocznej świadomości, zgodnie z powstałą tradycją, jest obchodzony jako wspomnienie zmarłych, czyli Dzień Zaduszny (Zaduszki), który przypada faktycznie na 2 listopada. Pierwszego listopada Polacy przychodzą na groby (mogiły) swoich bliskich, zapalają świece i znicze, przynoszą wieńce i kwiaty, najczęściej chryzantemy. Zanika już zwyczaj chowania zmarłych w grobach ziemnych. Nie ma jednak również pomników-obelisków, niekiedy arcydzieł funeralnej sztuki rzeźbiarskiej. Polskie cmentarze dla kilku osób (rodziny), betonowe grobowce wyłożone na powierzchni granitem, często ze standardową, pionową „płytą” z wyrzeźbionymi na niej napisami. Zachowuje się zwyczaj mszy za zmarłych, a w czasie Wszystkich Świętych zamawiania tzw. wypominek i mszy oktawalnych (zmarłego wspomina się przez osiem dni). Najbardziej znane, stare i szacowane polskie nekropole to: Powązki w Warszawie i cmentarz Rakowicki w Krakowie oraz cmentarze w Wilnie na Litwie (na Rosję) i we Lwowie na Ukrainie (cmentarz Łyczakowski). Motyw grobu (mogiły) jest popularny w polskiej literaturze. Pojawia się np. w powieści Elizy Orzeszkowej *Nad Niemnem*.

Cmentarz Łyczakowski
we Lwowie,
grób Artura Grottgera

cd.

Malowidła przedstawiające zwycięstwo Polaków tradycyjnie zawierają wizerunek Matki Boskiej i ukazują żołnierzy osłoniętych jej płaszczem przed kulami wroga. Nazwa „Cud nad Wisłą” została upowszechniona przez S. Strońskiego na łamach „Rzeczypospolitej”. Określenie „Cud nad Wisłą” było wykorzystywane przez różne ugrupowania polityczne. W okresie II Rzeczypospolitej głównie przez obóz prawicy w celu walki politycznej z J. Piłsudskim. W okresie 1945–1989 nazwa „Cud nad Wisłą” podlegała cenzurze.

30 listopada
Andrzejki

Dzień św. Andrzeja, który od dawien dawna jest dniem wróżb (andrzejki). Tradycyjną wróżbą jest lanie wosku lub stearyny na wodę i odczytywanie przyszłości z powstałego obrazu, mierzenie butami przestrzeni do drzwi, wkładanie do wazonów gałązek wiśni, wyciąganie karteczek. Wróżby – czynione przeważnie przez młode dziewczyny – dotyczą przede wszystkim spraw tak ważnych jak zamążpójście, ale przepowiada się także zdrowie, podróż, pieniądze. Uwspółcześniony obyczaj andrzejkowego wróżenia jest żywy także w czasach dzisiejszych. Jest on nie tylko znakiem tradycji, ale również przejawem ogólnego zainteresowania wróżbami, jasnowidztwem, przepowiedniami i horoskopami w Polsce lat dziewięćdziesiątych.

Adwent

W Kościele miesięczny czas powagi symbolizujący oczekiwanie na Mesjasza, którego narodzenie obchodzi się 25 grudnia. W kościołach odprawia się **roraty**, dzieci wracają z porannego lub – w ostatnich latach – wieczornego nabożeństwa z zapalonymi lampionami, w których światło symbolizuje nadzieję.

Czerwone maki (Mitologia polska. Symbole)

Rosną na Monte Cassino, górze we Włoszech. Tam w każdym razie „czerwienie będą, bo z polskiej wzrosły krwi”, jak mówi tekst piosenki napisanej przez Feliksa Konarskiego, jednego z polskich żołnierzy, którzy w maju 1944 roku brali udział w wielkiej bitwie wojsk alianckich z hitlerowskimi.

cdn.

Roraty. Wczesna msza (jutrznia) odprawiana w adwencie ku czci Matki Boskiej; także pieśni śpiewane w czasie tej mszy. Nabożeństwo specyficznie polskie o tradycji sięgającej czasu Piastów. W ostatnim czasie odprawiane także wieczorem.

Pieśń adwentowa:

Spuśćcie nam na ziemskie niwy * Zbawcę, niebios obłoki! * Świat przez grzechy nie-
szczęśliwy * Wołał w nocy głębokiej * Gdy wśród przekleństwa od Boga * Czart pano-
wał, śmierć i trwoga, * A ciężkie przewinienia * Zamkły bramy zbawienia.
Ale Ojciec się zlitował * Nad nędzną ludzi dolą; * Syn się chętnie ofiarował * By speł-
nić wieczną wolę; * Zaraz Gabriel zstępuje * I Maryi to zwiastuje, * I że z ducha Świę-
tego * Pocznie Syna Bożego.

GRUDZIEŃ

6 grudnia

Św. Mikołaja

Św. Mikołaj jest patronem więźniów, żeglarzy, a przede wszystkim dzieci. 6 grudnia to dzień, w którym dzieci otrzymują prezenty od św. Mikołaja. W Polsce Mikołaj najczęściej przychodzi wieczorem i dając prezent często egzaminuje dziecko, czy potrafi modlić się, czy jest grzeczne i czy kocha swoich rodziców. Bywa, że dziecko zastaje prezent w łóżku lub przy łóżku, kiedy Mikołaj był w nocy i nie chciał budzić śpiącego malucha. Coraz częściej św. Mikołaja można spotkać w dużych sklepach. Mikołaj chodzi ubrany jak biskup, w tiarze na głowie i z pastorałem w jednym ręku, a workiem z prezentami – w drugim. Ma długą, siwą brodę. W dawnej Polsce towarzyszyły mu także aniołki i diabeł na łańcuchu. Dla dzieci ten dzień jest ważniejszy niż Dzień Dziecka.

24 grudnia

Wigilia

Dzień oczekiwania i postu zakończony kolacją wigilijną, którą należy spożywać, kiedy na niebie pojawia się pierwsza gwiazda (gwiazda wigilijna). W różnych regionach Polski kolacja wigilijna wygląda nieco inaczej, aczkolwiek obyczaj powoli standaryzuje się. Zanika również staropolska tradycja, m.in. podawania określonej liczby dań (11 wśród magnatów, 9 wśród szlachty, 7 u chłopów, ale także później – 12), pozostawiania jednego wolnego miejsca dla gościa, który – jeśli zapuka do drzwi – musi być zaproszony do domu i podjęty posiłkiem, czy też parzystej liczby biesiadników. Na ogół jest to kolacja postna. Składa się przeważnie z barszczu z grzybami lub zupy grzybowej, kapusty z grochem, klusek z makiem, kompotu z suszonych śliwek, jabłek i/lub gruszek, strucli i ryb. Pod biały obrus kładzie się odrobine

cd.

Ataki wojsk alianckich na pozycje hitlerowskie ulokowane na szczycie góry trwały od stycznia, jednak dopiero 2. Korpus Polski pod dowództwem gen. Władysława Andersa dokonał tego – wydawałoby się – niemożliwego czynu i zajął mocno ufortyfikowane pozycje wroga. Piosenka *Czerwone maki na Monte Cassino* jest symbolem dla Polaków, to piosenka o bohaterstwie, śmierci, poświęceniu. Nie wolno jej bezcześcić. W ważnym polskim serialu zatytułowanym *Dom*, poświęconym trudnym czasom powojennym, pokazano jako przykład kompletnego upadku jednej z głównych bohaterek scenę, w której odważyła się zatańczyć do tej piosenki.

siana, a kolację rozpoczyna uroczyste łamanie się opłatkiem i składanie sobie życzeń.

Opłatek. Cienki płatek ciasta z pszennej mąki. W polskiej tradycji w czasie Wigilii przed wieczerzą domownicy dzielą się opłatkiem (łamią się opłatkiem) i składają sobie życzenia. Symbol chleba, dostatku; symbolika opłatka (wraz z Wigilią, która jest oczekiwaniem) nawiązuje również do wyjścia Izraelitów z Egiptu i paschy. Na powierzchni opłatków są wytłoczone sceny wigilijne; różowe opłatki są przeznaczone dla zwierząt, z którymi kiedyś gospodarze dzielili się opłatkiem i które – wedle wierzeń – mówią o północy ludzkim głosem.

O północy w kościołach jest odprawiana uroczysta msza św. zwana Pasterką, na której po raz pierwszy śpiewa się **kolędy**. Wigilia rozpoczyna okres bożonarodzeniowego biesiadowania.

Istnieją dwa przesady związane z wigilią: że to, co dzieje się w wigilię, będzie się dziać przez cały rok i że w noc wigilijną zwierzęta mówią ludzkim głosem. Dawniej dzielono się opłatkiem także ze zwierzętami.

Kolęda. Pieśń religijna, której temat związany jest z narodzinami Jezusa w Betlejem; śpiewana w okresie świąt Bożego Narodzenia. Kolędy są najpopularniejszymi pieśniami religijnymi w Polsce. Zbiór kolęd dostępnych w modlitewnikach liczy ok. 40 utworów – są to kolędy, które przeciętny Polak zna i potrafi zaśpiewać z nich przynajmniej pierwszą zwrotkę. Wiele jest jednak kolęd śpiewanych lokalnie (np. kolędy śląskie czy góralskie), dużo jest również kolęd, które nie są wykonywane w kościołach. Są również zarejestrowane przez badaczy utwory, których już nikt nie śpiewa. W sumie zbiór polskich kolęd liczy ok. 1400 utworów, a opublikowanych jest ok. 400. Kolęda jest także gatunkiem literackim.

Najstarsze kolędy polskie pochodzą z XV w. Pierwsze z nich to hymny śpiewane podczas liturgii okresu Bożego Narodzenia. Są to tłumaczenia utworów

Częstochowa (Miasta polskie)

Na górującym nad miastem wzgórz wznosi się klasztor Paulinów, a w nim kaplica z cudownym obrazem Matki Bożej z Dzieciątkiem na ręku. Według tradycji ikona została przywieziona z Rusi przez księcia Władysława Opolczyka. Legenda przypisuje autorstwo obrazu św. Łukaszowi, który miał namalować go na desce stołu, przy którym jadała Święta Rodzina.

cdn.

łacińskich z melodią charakterystyczną dla śpiewu gregoriańskiego. Późniejsze utwory są związane z wprowadzoną przez franciszkanów adoracją żłóbka i z powstaniem misteriów bożonarodzeniowych – zakonnych i przykościelnych („jasełka”, „szopki”), a potem ludowych („herody”). Jest to twórczość anonimowa. W wieku XVII i XVIII pojawia się drugie źródło kolęd – twórczość poetyczna. Jest ono żywe aż do XIX w., a wśród autorów śpiewanych kolęd znajdziemy barokowych poetów: Stanisława Grochowskiego, Kaspra Twardowskiego, Jana Żabczyca, jak również twórców innych epok: Franciszka Karpińskiego czy Józefa Lenartowicza.

Pierwsze kolędy są oparte na przekazie Ewangelii, mają charakter teologiczny. Poeci baroku wprowadzą do kolęd realia polskie, sceny pasterskie, elementy liryczne i elementy liryki miłosnej, klasztor wniesie do kolędy kołysankę, a twórczość ludowa – sceny poszukiwania noclegu przez Maryję i Józefa, sceny pokłonu przez pasterzy. Często praktyką staje się podkładanie pod religijny tekst melodii świeckiej pieśni ludowej, mazura, poloneza, mazurka czy kujawiaka. Bogate jest zróżnicowanie kolęd – są to kolędy „uczzone”, interpretujące cudowne zdarzenia, kolędy epickie, liryczne „kołysanki”, czy też kolędy „wezwania”, „zawołania”. To, co charakterystyczne dla kolędy polskiej to jej lokalny koloryt. Jezus rodzi się w niej w czasie mroźnej polskiej zimy, w polskiej stajni dla koni czy bydła, w okolicach dworu. Na powitanie przybiegają wiejscy pastuszkowie, przynosząc zgoła polskie dary i obdarzając polską gościnnością.

Ów koloryt lokalny jest widoczny jeszcze bardziej w pastorałkach – pieśniach o rozbudowanych motywach pasterskich, o proveniencji ludowej, śpiewanych poza nabożeństwami w czasie jasełek, herodów. W tych utworach pasterze mają polskie imiona, grają Jezusowi na polskich instrumentach ludowych, przynoszą dary „ludowe”: serek, maselko. Innym przykładem jest patriotyczna kolęda narodowa autorstwa Franciszka Karpińskiego *Pieśń o narodzeniu Pańskim*, śpiewana do melodii tzw. poloneza koronacyjnego.

Kolęda przeniknęła do poezji, aczkolwiek gatunek ten – w świadomości Polaków arcy polski – bardzo często podejmuje temat Bożego Narodzenia, by opowiedzieć o aktualnej rzeczywistości i współczesnych problemach. Kolędy powstają często w czasach trudnych dla narodu polskiego (II wojna światowa, stan wojenny). Wówczas także, na drugim niejako biegunie, powstają – pisane do melodii popularnych kolęd – teksty satyryczne, będące zjadliwym komentarzem do aktualnych wydarzeń i pamfletem politycznym.

Kolęda polska:

Franciszek Karpiński:

Pieśń o narodzeniu Pańskim

Bóg się rodzi, moc truchleje,
Pan niebiosów – obnażony;
Ogień krzepnie, blask ciemnieje,
Ma granice – nieskończony.

Wzgardzony – okryty chwałą,
Śmiertelny – król nad wiekami!
A Słowo Ciałem się stało
I mieszkało między nami!

[.....]

Podnieś rękę, Boże Dziecię,
Błogosław ojczyznę miłą,
W dobrych radach, w dobrym bycie –
Wspieraj jej siłę swą siłą,
Dom nasz i majątność całą,
I wszystkie wioski z miastami!
A Słowo Ciałem się stało
I mieszkało między nami.

Pod koniec grudnia rozpoczyna się kolęda. Jest to zwyczaj nawiedzania parafian w ich domach przez proboszcza i jego wikarych. Inaczej: wizyta duszpasterska. Na stole w czasie wizyty stoi krzyż i palą się świece. Ksiądz święci wodą święconą mieszkanie, odmawia modlitwę, rozmawia z odwiedzanymi rodzinami, rozdaje święte obrazki. W czasie kolędy, wierni parafianie, jeśli ich na to stać – i jeśli mają po temu dobrą wolę – wręczają księdzu datki w uznaniu jego pracy dla społeczności parafialnej.

Obrazek kolędowy

cd.

Podczas potopu szwedzkiego klasztor – pod przewodnictwem przeora Augustyna Klemensa Kordeckiego – odparł atak nieprzyjaciela. Na twarzy Maryi widoczne są trzy rysy, które powstać miały po sprofanowaniu obrazu przez szwedzkiego żołnierza. Dziś miasto żyje rytmem pielgrzymek – rocznie odwiedzane jest przez ok. 4 mln pątników.

Czorsztyn (*Miasta polskie*)

Czorsztyn to urocza wieś położona w Pieninach nad rzeką Dunajcem. Początki tego miejsca sięgają XIII w., kiedy to król Polski, Kazimierz Wielki, wybudował zamek na skale nad Dunajcem. Dziś na tym samym wzgórzu, które stało się rezerwatem przyrody, można zwiedzać tajemnicze ruiny gotyckiego zamku owiane go legendą.

25 grudnia

Boże Narodzenie

Bodaj najważniejsze w świadomości potocznej i najbardziej lubiane święto religijne w Polsce.

W domach jego symbolem jest „choinka”. Jest to obyczaj przeniesiony z Niemiec (*Christbaum*). Kiedyś wiązano drzewko (świerk, jodła) u sufitu (stropu), obecnie stoi przystrojone zabawkami („bombkami”), ozdobami, łańcuchami, niekiedy słodyczkami i owocami. Pod choinką leżą rozdawane w Wigilię prezenty. Przynosi je gwiazdka wigilijna (prezenty na gwiazdkę). W kościele symbolem święta są śpiewane kolędy i żłóbek, czyli stajenka, w której spoczywa Dzieciątko-Jezus, w otoczeniu Maryi, Józefa, pasterzy i zwierząt ze śpiewającymi nad stajenką aniołami. Pamiątką po jasełkach (czyli bożonarodzeniowych teatrykach wystawianych w kościołach lub poza ich murami) oraz herodach (świeckie odpowiedniki jasełek) pozostały **szopki**. Boże Narodzenie to także czas biesiadowania.

Szopka. Artystycznie wykonane „żłóbki”, czyli „przedstawienia” narodzin Jezusa wykonane w postaci wycinanek z tektury, rzeźb gipsowych lub dużych kompozycji z aktualnymi elementami świeckimi (np. Żyd-arendarz), często ruchome. Najbardziej znane są szopki krakowskie. Są to również inscenizacje teatralne, których tematem są narodziny Jezusa. Szopkami zwykło się nazywać także widowiska telewizyjne, satyryczne, poświęcone znanym postaciom z życia publicznego, w których aktualne teksty są śpiewane na nutę kolęd.

31 grudnia

Sylwester

Ostatni dzień w roku jest w Polsce obchodzony hucznie. Tradycyjne są bale i zabawy sylwestrowe oraz prywatki. Niektórzy wolą spędzać ten dzień w domu w gronie rodzinnym. Obowiązkowo o północy wypija się lampkę szampana. Rodzi się aktualnie obyczaj witania Nowego Roku na powietrzu – na rynku miasta, na placu, razem z przygodnymi ludźmi. W ostatnich latach pojawiły się fajerwerki i race.